

Rock Engravings of the Nir Mountain, Kohgiluyeh

Ahmad Azadi^{1*}

1. Assistant Professor of Research Institute of Cultural Heritage and Tourism, Tehran, Iran

Article Info

Original Article

Received: 05 Jan 2019;
Accepted: 13 March. 2019;
Published Online 2019/05/09

 10.30699/arch.3.3.66

Use your device to scan
and read the article online

Corresponding Author

Ahmad Azadi

Assistant Professor of
Research Institute of Cultural
Heritage and Tourism, Tehran,
Iran

Email: a.azadi@richt.ir

ABSTRACT

Rock engravings of the Nir mountain were identified by the author during the archaeological survey of Kohgilouye region in 2013. These engravings are containing 5 individual set. All of the engravings are scattered on a part of rocky face of Nir Mountain. Motifs of the engravings are including human and animal images such as goat, dog and ibex. Subject of the motifs are pastureland and animals during hunting and the figures are made by knocking and engraving methods. One of the most interesting motifs is image of two kid goats which have been shown on back of a mature goat between their horn curvatures. Rock engravings of the Nir mountain do not have any chronological indicators, and dating of the motifs requires laboratory studies which cannot, unfortunately, be carried out in Iran. Therefore, an exact chronology has not yet been presented for motifs of these collections.

Keywords: Rock engravings, Nir mountain, Kohgilouyeh, Archaeological survey

Copyright © 2020. This open-access journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

How to Cite This Article:

Azadi A. Rock Engravings of the Nir Mountain, Kohgiluyeh. Archeology. 2019; 3 (3) :66-73
URL: <http://journal.richt.ir/article-10-311-fa.html>

مقاله پژوهشی

نگارنده‌های صخره‌ای کوه نیر، گهگیلویه

احمد آزادی^{۱*}

۱. استادیار، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	خلاصه
دریافت: ۱۳۹۶/۱۰/۱۵	نگارنده‌های صخره‌ای کوه نیر (نور) در جریان فصل چهارم بررسی‌های باستان‌شناختی منطقه گهگیلویه در سال ۱۳۹۱ توسط نگارنده شناسایی و بررسی شد. هدف اصلی از نگارش این مقاله، معرفی این نگارنده‌ها به جامعه باستان‌شناسی بوده و همانند بیشتر نمونه‌های مشابه در دیگر مناطق، نبود امکانات آزمایشگاهی در ایران، گاهنگاری آن‌ها را با مشکل مواجه کرده است. نگارنده‌های بررسی شده هرچند همگی بر دیواره یک صخره ایجاد شده‌اند اما برای سهولت در ثبت و ضبط و مطالعه، آن‌ها را به چند مجموعه مجزا تقسیم کرده و هر مجموعه را به‌طور منفرد مطالعه کردیم. در مجموع، این نگارنده‌ها شامل پنج مجموعه منفرد هستند که در بخش‌های مختلف یک دیواره صخره‌ای به تصویر کشیده شده‌اند. این نقوش از نوع نقش‌کنده (petroglyph) و شامل نقوش مسبک انسانی، نقوش حیوانی (بز کوهی و سگ) و کتیبه‌های یادگاری جدید است. موضوع نقوش این مجموعه شامل چراگاه و شکار بوده و تکنیک ایجاد آن‌ها کنده و کوبشی مستقیم است. از موارد جالب در مورد برخی از نقوش صخره‌ای کوه نیر، نگاره‌های دو بز کوهی کوچک است که در فاصله بین شاخ‌های دو بز کوهی بزرگ‌تر حک شده‌اند و به نظر می‌رسد نگارگر خواسته است یک نوع حفاظت در برابر شکار را نشان دهد.
پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۲۲	
انتشار آنلاین: ۱۳۹۷/۰۲/۱۹	
نویسنده مسئول: احمد آزادی استادیار، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران	
پست الکترونیک: a.azadi@richt.ir	

کلیدواژه‌ها: نگارنده صخره‌ای، کوه نیر، گهگیلویه، بررسی باستان‌شناختی

حق کپی رایت انتشار: این نشریه ی دارای دسترسی باز، تحت قوانین گواهی‌نامه بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر می‌شود که اجازه اشتراک (تکثیر و بازآرایی محتوا به هر شکل) و انطباق (باز ترکیب، تغییر شکل و بازسازی بر اساس محتوا) را می‌دهد.

مقدمه

باتوجه به فاصله‌هایی که بین آن‌ها وجود داشت به پنج مجموعه منفرد تقسیم و هر مجموعه را به‌طور مجزا مطالعه کردیم. موقعیت هر مجموعه با دستگاه GPS ثبت و از تمام نگارنده‌ها افزون بر تصویربرداری کلی، به‌طور منفرد از آن‌ها عکس برداری با مقیاس و با کیفیت بالا نیز به عمل آمد. طراحی از نگارنده‌ها با انتقال عکس‌ها به رایانه و با نرم‌افزارهای موجود انجام شد.

پیشینه پژوهش

از نخستین پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه نقوش صخره‌ای در منطقه گهگیلویه و بویراحمد می‌توان به پژوهش‌های منطقه بویراحمد اشاره کرد. در جریان بررسی‌های باستان‌شناسی این منطقه در سال ۱۳۸۸، چند مجموعه نقاشی صخره‌ای در نزدیکی

منطقه گهگیلویه باوجود داشتن اقلیمی کوهستانی و پتانسیل‌های فراوان برای هنرنمایی پیشینیان روی صخره‌های بی‌شمار این منطقه، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. نوشتار حاضر با هدف معرفی نگارنده‌های صخره‌ای کوه نیر به جامعه باستان‌شناسی تدوین شده و به شرح مجموعه‌ای از نگارنده‌های حک‌شده بر یک دیواره صخره‌ای در کوه نیر در منطقه گهگیلویه پرداخته که در سال ۱۳۹۱ و در جریان فصل چهارم بررسی باستان‌شناختی این منطقه توسط نگارنده شناسایی شده‌اند (برای آگاهی در مورد این بررسی‌ها بنگرید به آزادی، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴؛ آزادی و قزلباش، ۱۳۹۰). هرچند تمام نگارنده‌های کوه نیر روی دیواره یک صخره ایجاد شده‌اند، برای آسان‌شدن مطالعه و فهم بهتر آنها، ما این نگارنده‌ها را

توصیف نگارندها

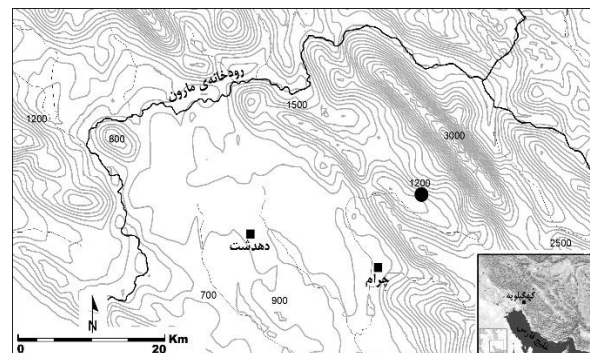
نگارندهای صخره‌ای کوه نیر شامل پنج مجموعه منفرد است که در بخش‌های مختلف یک دیواره صخره‌ای به تصویر کشیده شده‌اند. نقوش نگارندهای مجموعه اول، در محدوده‌ای به طول حدود ۲ و عرض حدود ۱/۵۰ متر به نمایش درآمده‌اند. در ایجاد این نقوش به نظر می‌رسد از تکنیک کوبشی مستقیم استفاده شده است. جهت جغرافیایی نمای نقوش، شمالی و جنوبی است و به دو گروه حیوانی و انسانی تقسیم می‌شوند. نقوش حیوانی شامل نقش دست کم ۸ بز کوهی و نقش حیوانی شبیه به سگ است. ابعاد نقوش حیوانی تقریباً بین ۵۰×۲۵ تا ۱۰×۱۰ سانتی‌متر است. این نقوش بسیار مسبک بوده و بدن آن‌ها به شکل یک خط افقی، پاها به شکل چهار خط عمودی، شاخ‌ها به شکل دو قوس هلالی بزرگ و کوچک، و دم حیوانات به شکل یک قوس هلالی برگشته به عقب نشان داده شده است. افزون بر نقش بزها در این مجموعه نقش یک حیوان دیگر شبیه به سگ دیده می‌شود که نزدیک یک نقش انسانی به نمایش درآمده است. این حیوان نیز به شکل بسیار ساده به نمایش درآمده است. دم این حیوان برخلاف دم بزها، به شکل افتاده تصویر شده و دو گوش تقریباً کوچک دارد. بدن این حیوان نیز به شکل یک خط افقی و پاها به شکل چهار خط عمودی نمایان شده است. تنها نقش انسانی این مجموعه بسیار ساده طراحی شده و حدود ۱۵×۱۰ سانتی‌متر طول و عرض دارد. در این نقش، سر و پاها به شکل سه خط عمودی و دست‌ها به شکل تقریبی دو دایره که ظاهراً به کمر تکیه داشته، تصویر شده است. در یکی از دست‌ها چیزی شاید شبیه یک چوب‌دستی قرار گرفته است. موضوع نقوش این مجموعه به نظر می‌رسد چراگاه بوده و چوپانی را تداعی می‌کند که به همراه سگ خود و چوب‌دستی‌اش، گله بزها را برای چرا به کوهستان آورده است. در سمت راست این نقوش و در فاصله تقریباً ۱/۳۰ متری آن‌ها، اسامی افرادی مانند عبدالرسول، حبیب‌الله و محمدرضا دیده می‌شود (تصویر ۳).

نقوش نگارندهای مجموعه دوم در فضایی به طول حدود ۱/۸۰ و عرض حدود ۱/۵۰ متر به نمایش درآمده‌اند. سطح صخره‌ای که در این بخش استفاده شده دارای شکاف بوده، با این حال، نقوش در فضاهای نسبتاً صاف بین شکاف‌ها به نمایش درآمده‌اند. این مجموعه شامل دست کم ۵ نقش حیوانی شامل بز و یک نقش انسانی (؟) است. جهت جغرافیایی نمای نقوش، شمالی و جنوبی بوده و نقوش آن با تکنیک کنده و کوبشی اجرا

لوداب شناسایی و مطالعه شد (علمداری و غلامی، ۱۳۸۸؛ Hemati Azandaryani et al., 2015). از دیگر پژوهش‌های انجام‌شده در ارتباط با هنر صخره‌ای در مناطق مجاور منطقه مورد مطالعه می‌توان به بررسی نقوش صخره‌ای منطقه بازفت در چهارمحال و بختیاری اشاره کرد؛ این مجموعه نقوش در سال ۱۳۸۷ طی بررسی‌های باستان‌شناختی این منطقه شناسایی و مطالعه شدند (سیدین بروجنی، ۱۳۸۷).

بستر محیطی نگارندها

نگارندهای صخره‌ای کوه نیر در بخش‌های شرقی منطقه کهگیلویه، در فاصله تقریباً ۱۱ کیلومتری شمال شرق شهر چرام (به خط مستقیم) و ۸۰۰ متری شمال شرق روستای جمال‌الدین قرار گرفته است (تصویر ۱). این نگاره‌ها در دامنه جنوب‌غربی بخشی از ارتفاعات کوه نیر و بر یک دیواره صخره‌ای در ارتفاع حدود ۱۳۰۰ متری از سطح آب‌های آزاد ایجاد شده‌اند. دیواره صخره‌ای که این نگاره‌ها بر آن حک شده‌اند حدود ۶۰ متر طول دارند و ارتفاع آن حدود ۱۵ متر است (تصویر ۲). این دیواره بر اثر آب‌سستگی و ترکیبات حاصل از فعل‌وانفعالات شیمیایی به رنگ‌های کرم، قهوه‌ای روشن، خاکستری تیره و خاکستری روشن درآمده است.

تصویر ۱. نقشه منطقه کهگیلویه و موقعیت نگارندهای صخره‌ای کوه نیر (نگارنده).

تصویر ۲. دیواره صخره‌ای و موقعیت ایجاد نگارندهای صخره‌ای کوه نیر، دید از شمال (نگارنده)

تصویر ۴. نمای مجموعه دوم نگارکندهای صخره‌ای کوه نیر، دید از شرق (نگارنده)

تصویر ۵. نمای مجموعه سوم نگارکندهای صخره‌ای کوه نیر، دید از شرق (نگارنده).

نقوش مجموعه چهارم در محدوده‌ای به طول حدود ۴ و عرض حدود ۲ متر ایجاد شده‌اند. در این مجموعه دست‌کم ۱۴ نقش حیوانی شامل بز کوهی، ۲ نقش مُسبک انسانی با دستان باز و یک نقش ساده‌شده شکارگر با نیزه‌ای بلند در دست قابل تشخیص است. موضوع این نقوش به نظر می‌رسد در ارتباط با شکارگاه است. در اینجا نیز نقوش به شکل ساده تصویر شده و همانند نقوش دیگر، بدن حیوانات به شکل یک خط افقی و پاها به شکل چهار خط عمودی و شاخ‌ها و دم به صورت خطوط هلالی بزرگ و کوچک به نمایش درآمده‌اند. ابعاد نقوش حیوانی این مجموعه بین ۱۲×۱۵ و ۲۵×۳۰

تصویر ۳. نمای مجموعه اول نگارکندهای صخره‌ای کوه نیر، دید از شرق (نگارنده)

شده‌اند. این نقوش از ۱۰×۱۳ تا ۱۴×۱۷ سانتی‌متر طول و عرض دارند. در اینجا نیز بدن بزها به شکل یک خط افقی، پاها به شکل چهار خط عمودی و شاخ‌ها و دم به شکل هلالی تصویر شده‌اند. بر سطح سه نمونه از نقوش این مجموعه که از عمق بیشتری برخوردارند بقایای پتینه دیده می‌شود و سطح آن‌ها دارای فرسایش است. در این بخش، اسامی اشخاصی مانند اسدالله دیده می‌شود (تصویر ۴).

نگارکندهای مجموعه سوم دست‌کم ۱۷ نقش حیوانی شامل بز است که در محدوده‌ای به ابعاد ۲×۴ متر به تصویر درآمده‌اند. جهت جغرافیایی نمای نقوش این مجموعه نیز شمالی و جنوبی بوده و در مسیر آب قرار دارند، به طوری که بخش‌هایی از سطح آن از یک لایه رسوبی پوشیده شده است. تکنیک ایجاد نگارهای این مجموعه کوبشی و کنده است. نقوش این مجموعه به نسبت، از ابعاد کوچک‌تری برخوردار بوده و بین ۸×۹ و ۲۰×۲۵ سانتی‌متر طول و عرض دارند. نقوش این مجموعه نیز ساده بوده و مانند نقوش مجموعه‌های دیگر بدن و پاها از چند خط عمودی و افقی تشکیل شده است. در فاصله تقریباً یک‌متری از ایجاد آخرین نقوش این مجموعه، اسامی جدیدی مانند مراد، فتح‌الله، کریم، کوروش، نصیر، علی، عباس، محمد و مسعود به چشم می‌خورد (تصویر ۵).

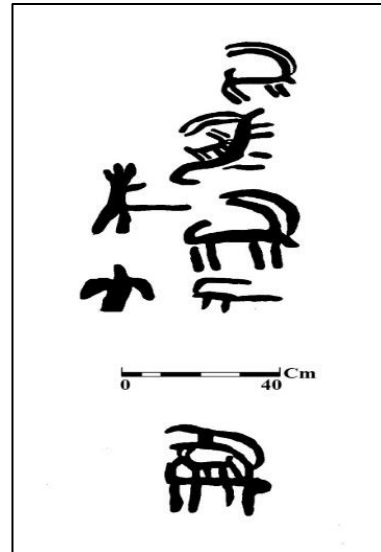
تصویر ۶. گُهن‌ترین مجموعه نگارندهای صخره‌ای کوه نیر، دید از شرق (نگارنده).

سانتی‌متر است. شماری از نگارندهای این مجموعه با مجموعه‌های دیگر متفاوت است. این تفاوت در ظاهر گُهن‌وش، عمق کنده‌کاری‌ها و سبک اجرای نقوش است (تصاویر ۶ و ۷). نقوش پیش‌گفته، در یک نوار عمودی به طول حدود ۲ متر و عرض حدود ۴۰ سانتی‌متر ایجاد شده‌اند. در اینجا ۵ نقش حیوانی شامل بز کوهی و دو تصویر انسانی، یکی با دست‌های باز و دیگری با نیزه‌ای بلند در دست به تصویر کشیده شده است. چهار نمونه از بزها در یک راستای عمودی نمایش داده و یک مورد نیز جهت نمای آن افقی است. برخلاف دیگر نگارندهای کوه نیر، این نقوش از عمق کنده‌کاری بیشتری برخوردار بوده و بین ۱ تا ۱/۵ سانتی‌متر است. در بین این نقوش، دو نقش متفاوت از نقوش دیگر است. در این نقش‌ها یک بز کوهی با شاخ‌های بلند به نمایش درآمده و یک بز کوچک‌تر بر پشت او و به شکل برعکس (پشت به هم) تصویر شده است (تصاویر ۸-۶). تکنیک ایجاد این نقوش به صورت گنده است. در سمت راست این نقوش به همراه نقش بزهای کوهی که با تکنیک کوبشی تصویر شده‌اند، اسامی جدیدی مانند مسعود و محمد به چشم می‌خورد

تصویر ۷. نقش بز کوهی با شاخ‌های بلند و یک بز کوچک‌تر به شکل برعکس بر روی پشت آن (نگارنده) دید از شرق (نگارنده).

مجموعه پنجم نگارندهای کوه نیر، در محدوده‌ای به طول تقریبی ۲/۵۰ و عرض حدود ۲ متر ایجاد شده و دست‌کم ۱۲ نقش حیوانی بزرگ را شامل می‌شود. در این بخش در کنار نقوش و اسامی که جدید به نظر می‌رسند، نقش دو بز کوهی در قسمت‌های پایین صخره خودنمایی می‌کند که براساس پتینه ایجاد شده روی آن‌ها، گهن‌تر به نظر می‌آیند. جهت جغرافیایی نمای نقوش این مجموعه نیز شمالی و جنوبی است. نقوش این مجموعه نیز ساده نمایش شده و همانند نقوش مجموعه‌های دیگر، بدن بزها به شکل یک خط افقی و پاها به صورت چهار خط عمودی و شاخ‌ها و دم‌ها به شکل خطوط هلالی است. ابعاد این نقوش بین ۱۲×۱۵ و ۲۸×۲۴ سانتی‌متر است. در کنار این نقوش نیز اسامی جدیدی مانند علی، بابک و محمود دیده می‌شود (تصویر ۹).

تصویر ۸. طرح گهن‌ترین مجموعه نگارندهای صخره‌ای کوه نیر (طرح از سیامک قسیم‌ی)

تصویر ۹. نمای مجموعه پنجم نگارندهای کوه نیر، دید از شرق (نگارنده)

تحلیل و گاهنگاری

کنار این نقوش نیز که با تکنیک کوبشی نمایان شده‌اند اسامی جدیدی وجود دارد که می‌تواند دلیلی بر این مدعا باشد. در مجموعه پنجم، به جز دو نقش که براساس پتینه ایجاد شده روی آن‌ها به نظر قدیمی‌تر می‌آیند، بقیه نقوش احتمالاً متأخر هستند. در کنار نقوش این مجموعه نیز اسامی جدیدی دیده می‌شود که می‌تواند دلیلی بر جدیدبودن نقوش باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

نگارندهای صخره‌ای کوه نیر از نوع نقش کنده و شامل نقوش مُسبک انسانی (نقش شکارگر با نیزه‌ای بلند در دست و نقش انسانی با دست‌های باز)، نقوش حیوانی (بز کوهی و سگ) و کتیبه‌های یادگاری جدید است. تکنیک یا روش ایجاد این مجموعه نقوش به صورت‌های کنده و کوبشی مستقیم است. نکته جالب در مورد برخی از این نقوش، نگاره‌های دو بز کوهی کوچک است که در فاصله بین شاخ‌های دو بز کوهی بزرگ‌تر حک شده‌اند؛ به نظر می‌رسد تصویرگر خواسته است یک نوع حفاظت در برابر شکار را نشان دهد. در یک نگاه کلی، می‌توان قدیمی‌ترین نقوش نگارندهای کوه نیر را مربوط به همین نقوش دانست (تصاویر ۸-۶). سایر نقوش نگارندهای کوه نیر را می‌توان به دو گروه تقسیم کرد: گروه اول نمونه‌هایی هستند که پیش‌تر آن‌ها را با عنوان نقوشی معرفی کردیم که در دوره‌های متأخر و در کنار اسامی جدید ایجاد شده‌اند و گروه دوم آن‌هایی هستند که سطحشان پتینه داشته و بازه زمانی قدیمی‌تری را تداعی می‌کنند.

سپاسگزاری

از دوستان گرامی، آقای دکتر کوروش روستایی و آقای سیامک قسیمی برای راهنمایی‌های ارزنده‌شان در نگارش این مقاله و آقایان حسین سپیدنامه و بندر بذرکار برای همراهی در بازدید و بررسی اولیه نگارندهای صخره‌ای کوه نیر صمیمانه سپاسگزارم.

منابع مالی

منابع مالی این مطالعه توسط نویسندگان تهیه شده است.

تعارض منافع

بین نویسندگان هیچ‌گونه تعارضی در منافع وجود ندارد.

در نبود امکانات مناسب برای گاهنگاری مطلق نگارندهای صخره‌ای در ایران، مسئله تاریخ‌گذاری این نقوش هم‌چنان کاملاً محسوس بوده و گاهنگاری نسبی آن‌ها نیز چندان اطمینان‌بخش نیست. نگارندهای کوه نیر نیز از این قاعده‌ها مستثنی نبوده، ضمن آنکه تلاش ما برای تبیین جایگاه واقعی این نقوش در چشم‌انداز باستان‌شناختی منطقه نیز به دلیل آگاهی‌های اندک، دشواری‌های تاریخ‌گذاری را دوچندان می‌کند. با در نظر گرفتن این موارد به نظر می‌رسد نقوش مجموعه اول نگارندهای کوه نیر چندان قدیمی نبوده و مربوط به دوران متأخر باشند. این موضوع دو توجیه دارد: نخست آنکه تقریباً هیچ‌گونه شواهدی از فرسایش بر سطح نقوش دیده نمی‌شود و دوم به فاصله نزدیکی از آن‌ها، اسامی جدید با همان تکنیک ایجاد نقوش به چشم می‌خورد. از مجموع پنج نقش حیوانی مجموعه دوم، دو نقش شبیه به نقوش مجموعه اول بوده و به نظر می‌رسد مربوط به دوران متأخر باشند، اما نمونه‌های دیگر که از عمق بیشتری برخوردارند، احتمالاً قدمت بیشتری دارند. دلیل این امر فرسایش سطحی و پتینه سطح نقوش است. وجود اسامی جدیدی مانند اسدالله که در کنار این نقوش بر صخره حک شده است می‌تواند یکی از دلایل متأخربودن چند نقش این مجموعه باشد.

به جز چند نمونه از نقوش مجموعه سوم نگارندهای کوه نیر که براساس پتینه روی آن‌ها کهن‌تر به نظر می‌آیند، بقیه نقوش این مجموعه به احتمال زیاد متعلق به دوران متأخر هستند. تکنیک کوبشی ایجاد بیشتر نقوش و هم‌سانی آن‌ها با تکنیک ایجاد اسامی جدید کنار نقوش، شاید بهترین گواه برای اثبات این امر باشد. برخی از نقوش مجموعه چهارم، متفاوت از سایر نقوش این مجموعه و مجموعه‌های دیگر است. در این نقوش، تکنیک ایجاد نقش و نوع دو نمونه از نقوش (نگاره‌های دو بز کوهی کوچک که در فاصله بین شاخ‌های دو بز کوهی بزرگ‌تر تصویر شده‌اند)، قابل مقایسه با نمونه‌های شناخته‌شده از مناطقی مانند نقوش سورن کوسالان در منطقه اورامان گردستان (قسیمی، ۱۳۸۶، شکل ۱۱) و سراب قامیش سندرچ (قسیمی، ۱۳۸۵، ص. ۹۳)، سنگستون قم (محمدی قصریان، ۱۳۸۶، شکل ۳) و نیز کول جاباسی قزاقستان (فرامکین، ۱۳۷۲، ص. ۴۲) است. به غیر از این نمونه‌ها که به آن‌ها اشاره شد، دیگر نقوش مجموعه چهارم نیز متأخر به نظر می‌رسند. در

References

- Hemati Azandaryani, E., Qolami, H., Mohammadifar, Y., & Razmposh, A. (2015). Discovering New Rock Paintings at Shmsali and Gorgali Rock Shelters in Kohgiluyeh and Bouier Ahmad Province, Southern Iran. *Arts*, 4, 61-7.
- فرامیکن، گرگوار. (۱۳۷۲). *باستان‌شناسی در آسیای مرکزی*. صادق ملک شهمیزادی (مترجم)، تهران: انتشارات وزارت خارجه.
- محمدی قصریان، سیروان. (۱۳۸۶). معرفی نقوش کنده سنگستون درفلات مرکزی ایران. *باستان‌پژوهی*، ۳، ۸۵-۹۰.
- آزادی، احمد. (۱۳۸۶). بررسی باستان‌شناختی منطقه لیکن بهمئی، کهگیلویه. *نامه پژوهشگاه*، ۲۰ و ۲۱، ۱۲۰-۱۰۵.
- _____ (۱۳۸۷). گزارش بررسی‌های باستان‌شناختی منطقه کهگیلویه. تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).
- _____ (۱۳۸۸). گزارش فصل دوم بررسی‌های باستان‌شناختی منطقه کهگیلویه (آبان و آذر ۱۳۸۷). تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی، (منتشر نشده).
- _____ (۱۳۸۹). گزارش فصل سوم بررسی‌های باستان‌شناختی منطقه کهگیلویه (آبان و آذر ۱۳۸۸). تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی، (منتشر نشده).
- _____ (۱۳۹۳). فصل چهارم بررسی‌های باستان‌شناختی منطقه کهگیلویه. مجموعه مقالات دوازدهمین گردهم‌آیی سالانه باستان‌شناسی ایران. تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری؛ صص. ۲۹-۳۱.
- _____ (۱۳۹۴). گزارش مقدماتی بررسی‌های باستان‌شناختی خط لوله انتقال آب سد کوثر، کهگیلویه. گزارش‌های چهاردهمین گردهم‌آیی سالانه باستان‌شناسی ایران. تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی؛ صص. ۳۲-۳۵.
- آزادی، احمد؛ قزلباش، ابراهیم. (۱۳۹۰). معرفی مکان‌های نویافته دوره نوسنگی در منطقه کهگیلویه. *باستان‌شناسی و تاریخ*، ۴۸، ۳-۱۶.
- سیدین بروجنی، سیدرسول. (۱۳۸۷). گزارش فصل اول بررسی و شناسایی منطقه بازفت. تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).
- علمداری، کورش؛ غلامی، حسین. (۱۳۸۸). گزارش فصل دوم بررسی باستان‌شناختی شهرستان بویراحمد. تهران: کتابخانه و مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).
- قسیمی، طاهر. ۱۳۸۵. *بررسی و مطالعه نقوش صخره‌ای در استان کردستان*. رساله کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد، واحد تهران مرکز (منتشر نشده).
- _____ (۱۳۸۶). گزارش بررسی نقوش صخره‌ای در منطقه اورامان. *باستان‌پژوهی*، ۳، ۸۱-۷۱.